

Силвия Драгнева

ПИСМОТО НА АВГУСТИН БЛАЖЕНИ ДО ЕКДИЦИЯ – СЪЗДАВАНЕ НА ИДЕНТИЧНОСТ И ЙЕРАРХИЯ НА ЦЕННОСТИ

Като религия на осъзнато, дълбоко и универсално братство между хората, християнството, в неговото първоначално разпространение, създава нови връзки между отделните социални групи, народности и индивиди и предизвиква силна потребност от общуване между своите адепти. Неговата най-ранна литература е епистоларна, а апостол Павел, чиято кореспонденция скоро става канонична, се превръща в пример и модел за следващите поколения християни. Вековете на преследване намаляват, но не могат да спрат потока от писма, протичащ през Средиземноморието и в християнската литература от това време няма по-известни имена от тези на Игнаций, Барнаба, Климент, Поликарп, Иреней, Дионисий от Коринт, Ориген, Дионисий от Александрия и Киприан – всички те автори на многобройни писма. След официалното признаване на Църквата, развитието на християнската религия във всички направления е толкова стремително, че половин век след провала на Юлиановия опит да възроди древното езичество, християнската литература на Изток и на Запад, а заедно с нея и т.н. „епистоларно покръстване“, както обичат да го наричат неговите поклонници, достига своя Златен век. Чрез размяната на идеи между общности и индивиди се предизвиква и стимулира пламенния и съзерцателен християнски дух, търсят се отговорите на много въпроси от абстрактен или поведенчески характер. За вярващите от IV и V век писането на писма е нещо повече от лично и случайно удоволствие. Епископът е тясно свързан със своето паство и често, както при Августин, неговите енорияши не желаят да се лишават от присъствието му и имат нужда от непрекъснатите му напътствия, така че кореспонденцията се явява основна необходимост. Съществуват официални писма, съобщаващи решенията на локалните синоди и изискващи упражняване на епископални задължения и дисциплина. Тези „*litterae formatae*“ могат да бъдат сертификати на църковната общност за християни, принудени да пътуват, като по този начин те били препоръчвани на епископите по други места (*litterae communicatoriae*).

Те могат да бъдат писма, гарантиращи авторитет на местния клир за преместване в друг диоцез с акредитивни писма от техния собствен епископ (*litterae dimissoriae*); могат да са просто писма за представяне (*commendatoriae*). Но освен това, кореспонденцията е форма, понякога единствена, на публицистика: тя съобщава новини, изпълнява функцията на насърчаване и окуражаване, служи като връзка между църкви и индивиди, а не рядко се превръща в отворен памфлет срещу опоненти, философски трактат или екзегеза на Писанието. Голяма част от писмата на Августин имат такъв публично-частен характер и обхващайки един период от 45 години, са неocenими документи за историята и културата на това време.

От общо 270 писма, събрани в епистолярния корпус на Августин¹, 22 са адресирани до жени, като към тях можем да добавим и трактата-писмо „*De gratia Christi et de peccato originali*“, адресиран до Албина и нейната дъщеря Мелания Младата², но издаден отделно от корпуса писма³. Всъщност, от гледна точка на публичност и частност на писмата, както и разграничаването между *litterae* и *liber* (*opus*; *opusculum*), направено от самия автор в текстовете на някои от тях, можем да отделим четири послания, които представляват по-скоро теологически трактат – публичен текст, предназначен за широка аудитория, независимо от точно указания конкретен реципиент. Освен гореспоменатия трактат, към тях отнасяме и „*De videndo deo liber*“, адресиран до Паулина, „*De bono viduitatis*“ – до Юлиана и писмо 130, адресирано до Проба⁴, представляващо трактат за молитвата. В тези текстове, като и в тъканта на много други, можем да доловим изчезването на границата между жанра на писмото (*litterae*; *epistula*) и доближаването му до *sermo* – проповед.

Едно от посланията, обаче, е твърде характерно с близостта си (доколкото е възможно за писания текст на античността) до чисто частното, лично пространство на индивида – християнин от края на IV век, естествено съотнесено към общото пространство на християнския *socium*. Това е писмо 262 до Екдиция, в което авторът дискутира и наставлява адресата относно нейните брачни проблеми и грешки, както и задълженията на християнската съпруга.

Августин укорява Екдиция (неизвестно за нас име) за моралното падение на нейния съпруг. Брачната двойка, която вече има един син, дава обет за целомъдрие и съпрузите продължават да живеят заедно, докато мъжът нарушава обета, извършва прелюбодеяние и съжителства с друга жена. През цялото време Екдиция е съблюдала изключително скромнен начин на живот и обличане, раздала е почти цялото семейно имущество

на бродещи монаси и се е опитвала да възпитава сина си в духа на християнските добродетели. Тя очевидно е поискала съвет, притеснена за запазването на брака си и бъдещето на сина си. Нейното писмо не е достигнало до нас, така че всички тези обстоятелства около написването на отговора на епископа на Хипон, са имплицирани в самия текст.

В него той обвинява Екдиция за погрешното поведение спрямо съпруга, за липсата на подчинение при взимането на важни духовни и житейски решения и я държи изцяло отговорна за случилото се.

Основните проблеми, които проличават тук, са свързани с подреждането на ценностите в правилната за една омъжена жена аксиологична скала: Бог – брак – подчинение – потомство – въздържание – милостиня и милосърдие. Основната нишка, която ги свързва е, разбира се, Бог (Deus), като думата е спомената над 20 пъти в писмото. Всеки съвет на автора съдържа „Бог“ като изначална предпоставка, от която следва анализът на дадена постъпка. Цялото писмо е отговор на въпрос, отклик на молба за помощ. Според апостол Павел, обаче, вярващите приемат наставленията на своя епископ като решения на юридическа инстанция⁵. Следователно, писмото до Екдиция съдържа всъщност не просто съвети на християнски наставник, а негови решения с авторитета на епископ. Явно писмото е писано след 395 г., когато Августин става епископ на Hippo Regius и твърде наподобява разрешаването на юридически казус.

Адресатът очевидно е в затруднение и трябва да се разреши конфликт: противопоставянето между битово-семеиното съществуване на жената и нейното желание за духовно израстване. Тя не може да се справи с намирането на верния път, по който една омъжена жена би могла да достигне до правилното практикуване на религията в ежедневието си. Екдиция е разкъсвана между желанието да се подчинява пряко на Бог и задължението да се подчинява на мъжа си. Оттук произтичат и спънките, с които се сблъсква, когато смята, че постъпките ѝ са богоугодни, но провокират гнева на съпруга ѝ. Ясно е, че той е нарушил обета за въздържание, който са дали заедно и е извършил прелюбодеяние. И така – на кого да се подчинява?

Отговорът на Августин е с успокояващо-укорителни нотки и върви по обратната скала: уреждане на конфликта на битово-семеино ниво, което ще доведе до духовното израстване на мъжа, а оттам ще подпомогне и това на жената. Така се стига и до правилното преподреждане на ценностите, чийто порядък Екдиция е нарушила. Според автора, семейният конфликт е резултат от това нарушение. Категорично е необходимо

нейното **подчинение** пред мъжа и едва тогава тя би могла да служи вярно и на Бог. Подобно убеждение можем да видим и в I книга XI глава на Августиновите „Изповеди“, където авторът говори за своите родители: майка му – християнката Моника и баща му Патриций, който приема християнството едва на смъртното си ложе. Между тях също е имало такава противоречива неравнопоставеност. Моника е превъзхождала духовно своя съпруг, на когото е била длъжна да се подчинява:

„Ita iam credebam, et illa, et omnis domus, nisi pater solus, qui tamen non evicit in me ius maternae pietatis, quominus in Christum crederem, sicut ille nondum crediderat. Nam illa stagebat ut tu mihi pater esses, deus meus, quam ille: et in hac adiuvas eam, ut superaret virum, cui melior serviebat, quia et in hoc tibi utique id iubenti serviebat.“⁶

От цитата ясно личи противопоставянето между майката (съпругата) и бащата (съпругът). Тя е наречена *melior* (по-добра), казва се също *ut superaret virum* (да надвие мъжа си) – превъзходство, основано на вярата и принадлежността към християнската религия, а не на друга основа. Въпреки това, заключението е, че жената *serviebat* – служеше на мъжа, защото така служи на Бог, който я подкрепя в това. В I параграф на писмото до Екдиция имаме подобна съпоставка. Жената е вярваща – *fidelis*, а мъжът – *infidelis*, недобросъвестен във вярата си. Интерпретацията може и да се продължи в посока на конкретния случай, свързан със социалния статус *coniunx*: Екдиция е вярна в брака си, а съпругът ѝ – неверен. Но и двамата са *membra corporis Christi*, части от Христовото тяло, т.е. Църквата. Следователно, жената трябва да се държи подчинително спрямо мъжа, за да го спечели за Господа: „Et utique, si maritum infidelem fidelis habuisses, agere te conversatione subdita oportuit, ut eum domino lucreris, sicut apostoli monuerunt.“⁷

За изразяване на понятията „подчинение“, „подчинен“, „подчинявам се“ Августин използва в писмото различни термини: съществителните *obsequium*, *oboedientia*, причастията *subditus*, *subiectus*, прилагателното *humilis*, глаголите *obtempero*, *servire*, *debitum reddo*. В горния цитат авторът използва глагола *lucro* – спечелвам. Внушението е, че, макар и в подчинение, жената има власт да влияе на мъжа, да го спечели за Господа. Въпреки привидната липса на логика, причинно-следствените връзки в аргументацията на Августин са много дълбоки и априорно основани на аксиоматичната база на Светото писание и християнската антропология. Съветите, които авторът дава на Екдиция са изцяло в духа на посланията на апостол Павел до Коринтяни. От една страна, на жената е нужно подчинение, т.е.

тя е в субординация спрямо мъжа. От друга страна, и жената, и мъжът са части от „тялото Христово“, и двамата (*invisem*) трябва да си отдават дължимото; жената може да спечели мъжа за Бога – т.е. тук имаме координация и взаимодействие. И жената, и мъжът в брака се поставят в съотношение с Бога. Бракът има стойност само, ако е в Бога и представлява неразделимо цяло – **communitas** чрез Христа, с Христа и в Христа. Единствено така съпрузите ще получат благодат, която намира израз в символа на единство им – техния син. А създаването и отглеждането на потомство, възпитано в християнската вяра е важна цел и част от благо на брака. Такова твърдение четем в „*De bono coniugali*“ – 24.32⁸: „*Haec omnia bona sunt, propter quae nuptiae bonae sunt: proles, fides, sacramentum.*“ Аналогия намираме и в „*Confessiones*“ VI,12.22, където Августин говори за себе си и своя приятел Алипий и собствените си духовни лутания, преди приемането на светото Кръщение: „*Neutrum enim nostrum, si quod est coniugale decus in officio regendi matrimonii et siscipiendorum liberorum, ducebat, nisi tenuiter.*“⁹

Авторът поставя акцент върху идеята за брака като *communitas* (т.е. малка църква, според катехизиса за семейството), върху нуждата от *concordia*. Определяйки брака като *sacramentum*, изразяващ се главно в неговата същност на неразделим съюз, в писмото до Екдиция личи явно внушение за духовния път на омъжената жена. За нея е невъзможно самостоятелно издигане към Бога. Бракът е преди всичко съюз, а не развитие на индивидуалностите отделно една от друга, без да образуват едно цяло чрез специфичната координация и субординация помежду си. В подкрепа на хармонията авторът често употребява думите *concorditer, par, partier, inter vos*. От писмото става ясно, че основната цел за вярващия е да бъде част от общност, да заеме точното място в нея, отредено му *a priori* от Бога. Августин внушава, че е лошо да бъдем извън хармонията на цялото, дори и с цел да се усъвършенстваме. Стремехът към съвършенство също може да поражда грешки: „*Sed inter flagitia et facinora et tam multas iniquitates sunt peccata proficientium, quae a bene iudicantibus et vituperantur ex regula perfectionis, et laudantur spe frugis sicut herba segetis.*“¹⁰ (*Confessiones*, III, IX). В стремеха си към съвършенство хората подчертават собствените си достойнства, а това води до възгордяване – *superbia* – опозицията на една от най-висшите морални ценности за християнството – *humilitas*. Ето защо епископът порицава Екдиция: „*...nec te iactares velut viduam illo vivente*“¹¹ или „*quid absurdius quam mulierem de humili veste viro superbire*“¹². /“...да не се хвалиш, като че ли си вдовица при жив мъж“; „какво по-абсурдно от това жена да се гордее пред мъжа си за скромната си дреха.“

В подкрепа на идеята за хармонията и неразрушимата цялост на общността (брака) е и отношението на Августин към всички останали проблеми, засегнати в писмото.

Въздържанието (continentia) заема голяма част от текста. На него той посвещава специален труд – „De continentia“; за него говори обстойно и в своите „Изповеди“, в трактатите „De nuptiis et concupiscentia“, „De bono viduitatis“, „De bono coniugali“, „De sancta virginitate“; в своите „Sermones“ и „Litterae“. В писмото до Екдиция, обаче, continentia е едва към края на ценностната скала, много след подчинението на жената, нейната humilitas и брачната concordia, въпреки че поводът за написване на посланието е именно нарушеният от съпруга обет за въздържание. Както и в голяма част от останалите си произведения, авторът, за разлика от основния си опонент в спора за свободния избор – Пелагий, смята че въздържанието не може да се постигне самостоятелно, със собствени усилия на волята. То може да бъде дадено само от Бога, на този, който е избран. Това четем в „Изповеди“ – VI, 11: „...quia expertus non eram et propriarum virium credebam esse continentiam, quarum mihi non eram conscius, cum tam stultus essem, ut nescirem, sicut scriptum est, neminem posse esse continentem, nisi tu dederis.“¹³ Подобни са наставленията на Августин и на други места в неговата кореспонденция: писмо 124 с адресати Паулина и нейния съпруг Арментарий, отнасящо се до обета за въздържание, който брачната двойка обмисля, както и в писмо 188 до Юлиана¹⁴, относно дадения обет за девственост на нейната дъщеря Деметриада¹⁵.

Continentia се дава от Бога, т.е. отгоре надолу по ценностната скала. Тя не може да бъде постигната с чисто човешки усилия, още повече, когато те са инспирирани от жената, т.е. отдолу нагоре. Така на първо място отново се поставя хармонията на цялото. Жената трябва да се вгледа повече в постулата на апостол Павел: „Uxor non habet potestatem corporis sui, sed vir“ и „Nolite fraudare invicem, nisi ex consensu...ne vos temptet Satanas propter incontinentiam vestram.“¹⁶ Според тези думи, за жената е по-важно да спаси мъжа си от Сатаната, отколкото да провокира continentia, която идва само от Бог. Затова Бог би сметнал за въздържание (imputaret continentiam) нейните действия, основани на подчинението (quam magis subiectam esse decuerat), за да спаси мъжа си (ne periret maritus), а това е и основната цел в брака за жената. Допуска се въздържание единствено, ако и двамата са достатъчно силни и единомислещи, за да го приемат заедно; когато властта на мъжа е отстъпила пред повелите на Бога: „De

qua potestate sic tibi iam permiserat continentiam, ut eam tecum et ipse susciperet.¹⁷ От тази гледна точка Августин още в началото на писмото обвинява Екдиция за постъпката на мъжа и: „...sic te voluisse agere cum marito, ut aedificium continentiae, quod in eo iam construere coeperat, amissa perseverantia, in adulterii ruinam miserabiliter laberetur.“¹⁸ Сградата на въздържанието е рухнала именно от липсата на подчинение, което в случая е израз на сила и липсата на разбиране за по-висшата ценност в брака – запазването на хармонията и спасението на по-слабия във вярата (в случая – мъжа) от изкушенията на Сатаната.

Друг важен момент в писмото е даването на **милостиня – elemosyna**. Решението на автора е отново в полза на хармонията. Августин смята, че не е дотолкова добро да се подкрепи плътта на бедните, чрез раздаване на милостиня, колкото е зло, че с това Екдиция е отклонила вниманието на мъжа си от едно свято намерение – обета за въздържание. Едното е временно (temporale) спасение; другото – вечно (aeternum). Временното и вечното, както и „caro – spiritus, anima“ са често срещани градации в писмата на Августин, част от неговата епистоларна дидактика. Тук отново има подреждане на ценности, от което естествено следва, че спасението на душата е по-важно от спасението на тялото. И отново понятията elemosyna, misericordia се съотнасят към Бог и мястото на жената в йерархията. Бог би сметнал, че е по-милосърдно да не се раздава семейното имущество на бедните монаси¹⁹, за да не се провокира гнева на съпруга. Явно в случая милосърдието на Екдиция е насочено неправилно: то трябва да се ориентира към по-висшата цел – спасението на душата на мъжа, а не към временната – спасението на плътта на монасите: „An cuiusquam tibi temporalis salus carior esse debuerat quam huius aeterna?“²⁰ Милостинята е трябвало да бъде дадена заедно от двамата съпрузи – communiter. Само така може да бъде възхвален Бог – чрез общността на техния брак; чрез тяхната fida communitas, conocordia, dilectio.

Този индивидуален акт, това излизане от „заедността“ и липсата на подчинение водят до едно пагубно последствие – гнева. Чрез проблема за гнева Августин засяга вече не само религиозно-нравствен, но и психологически аспект на човешкото поведение. Гневът на мъжа се споменава два пъти в писмото: в началото – „iratus tibi – perniciosus sibi“. Съпругът става опасен сам за себе си, неговият гняв го води към духовна гибел. За втори път се споменава във връзка с даването на милостиня. Тук оценката

на автора е дори емоционална: „Nunc autem inconsiderata festinatione adtende quid feceris!“²¹. Жената е постъпила необмислено и прибързано; предизвиквайки гняв, тя е отклонила мъжа си от взетото решение. Той е наречен *infirmus* – болен, малодушен; *habet oculum, turbatum ira* – взорът му е заслепен от гняв. Жената е по-силната (*fortior*); именно тя трябва да прояви подчинението, характерно за по-силния във вярата и да се грижи за по-слабия, който трябва „да бъде носен с любов“ – *dilectione portandus*.

В края на писмото авторът засяга проблема за **сина** на семейната двойка. Конфликтът тук е още по-ясно изразен, поради действащите норми на римското семейно право и по-специално „*patria potestas*“. Според нея се смята, че заченатото и родено по време на брака дете е дете на съпруга. *Patria potestas* е пълната власт на главата на семейството (*pater familias*) над неговите низходящи. Съпругът на Екдиция винаги може по право да отнеме сина от майката (*iure poroscerit*). Ето защо, за да се изпълни свещената цел на брака, чиито основни блага са, както видяхме: *proles, fides, sacramentum*, още по-нужно е подчинението на жената. Така техният син ще бъде отгледан в християнската вяра; така хармонията между родителите ще породи континуитета и проекцията в бъдещето за вярата. Чрез подчинението, проява на сила, ще се запази и толкова необходимата за брака **concordia** – думата, с която завършва писмото.

Текстът поражда интерес, поради множеството конфликти, на различни нива и пластове, които съдържа. Той може да бъде тълкуван от различни и дори спекулативни гледни точки. Съвременният читател може да го чете по много начини, без да се притеснява, че навлиза в нечие частно пространство, поради самата „отворена“ природа на античното писмо. Очевидно е, че такъв текст е особено интересен за занимаващи се с проблемите на жената. До преди около 25 години, изследователите на ранно-християнската литература не са обръщали особено внимание на това писмо – може би защото то има предимно частен характер. Например, този текст е умишлено пропуснат при превода на писмата на Августин от латински на немски език през 1917 г. от Хофман за „*Bibliothek der Kirchenväter*“, макар че е присъствало в по-ранния немски превод на Кранцфелдер от 1879 г. Явно Хофман е сметнал, че това писмо е маловажно и недостатъчно представително за философската мисъл на Августин.

Интерес към посланието до Екдиция се наблюдава едва след 1980 г. „Пионерска“ е статията на Кари Елизабет Бьоренсен, писана още през 1968 г.²², която е преведена от френски на английски език през 1981 г. –

„Subordination and equivalence“ (Washington: University Press of America, 1981). В нея писмото се разглежда в контекста на засилващите се феминистки настроения в публичното пространство от тези години, особено в англоезичния свят. В такава светлина са и изследванията на Елизабет А. Кларк²³ и Ким Пауер²⁴.

Прочитът на писмото, обаче, може и да се разграничи от чисто феминисткия подход и да надмогне „модерността“ на предубеденото полагане на текста в определени идеологически рамки. За изследователя на късно-античната култура това писмо хвърля светлина върху въпроса за начините, чрез които ранното християнство убеждава и обучава обикновения човек как трябва да живее, засягайки основните моменти от ежедневието – семейство, деца, имущество. В посланието до Екдиция личи взаимодействието, което превръща абстрактната теория в конкретно битуване; взаимодействието между учител и ученик, усещането за споделеност между изповядващ и изповедник, постигнато чрез размяна на писани текстове. В „Изповеди“ виждаме Августин в позицията на изповядващ се; в писмото – на изповедник. Това обуславя и няколкото, направени по-горе, препратки към това произведение.

Не на последно място, в този текст долавяме контурите на две конкретни човешки лица, които разговарят чрез писма (автор и адресат). Писмо 262 е част от кореспонденцията на Аврелий Августин, в която виждаме автора като приятел, наставник и добронамерен съветник, който с голяма доза съпричастност се заема да анализира и разреши проблем на човек от своята енория.

Макар и неясно, тук прозира и лицето на една обикновена омъжена жена, силно увлечена от християнството, явно достатъчно образована, четяща и запозната с християнската литература. Това дава възможност текстът на писмото да ни служи и като документ, който дава сведения за огромна по важност културна трансформация на обществото, но видяна през призмата на конкретните житейски сблъсъци на отделната личност. Чрез това Августиново послание можем да се докоснем до ежедневието и реалните проблеми на хората от късната античност – едно „изгубено поколение“ в епоха на промени, което се сблъсква със своите семейни и духовни конфликти и мъчително търси отговорите на толкова много въпроси.

БЕЛЕЖКИ

¹ „Epistolae“ – Migne, PL, 33 – Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum (CSEL); използвани са също и текстовете от „ Santo Agostino – Le lettere“, Cita Nuova Editrice, Roma, 1969, il edizione febbraio 1992, където е запазена същата номерация на писмата.

² Албина и Мелания, както и съпругът и Пиниан посещават Африка и се установяват в Тагаста, за да се срещнат с Августин. Те даряват цялото си богатство на църквата там. На тях са посветени и писма 124 и 126 от епистоларния корпус.

³ PL 44.

⁴ За Юлиана и Проба вж. бел. 14, с. 8 от настоящата статия.

⁵ Бел. 13 към книга VI, с. 292 от Свети Аврелий Августин, „Изповеди“, изд. Народна култура, София, 1993; превела от латински Анна Б. Николова.

⁶ „И тъй, вярвах аз, вярваше и майка ми, а и цялото домочадие, само не и баща ми, който, въпреки всичко не успя да надвие моето благочестие – от майка ми наследство – и да ме накара да отхвърля вярата в Христос, в Когото той самият още не вярваше. Понеже майка ми се стремеше Ти, Боже мой, да ми бъдеш по-скоро баща, отколкото той, и затова Ти и помагаше да надвие мъжа си, на когото служеше, макар да беше по-добра от него: нали и с това тя пак на Тебе служеше по Твоята повеля към женския пол. “...Свети Аврелий Августин, „Изповеди“, С.с, 1993, превод – Анна Б. Николова. Латинският текст е от PL 32 – „Confessionum libri XIII“

⁷ Ер. 262, 1.

⁸ PL 40 – „De bono coniugali liber unus“

⁹ „Но никого от нас не водеше, или може би съвсем слабо ни водеше единствената възможна ценност на брака – управлението на семейството и създаването на деца.“ – Свети Аврелий Августин, „Изповеди“, С., 1993, с. 100, превод Анна Б. Николова.

¹⁰ „Но освен безчестията и престъпленията и безбройните неправди съществуват и грешките на усъвършенстването към добро: тях справедливият съдник преценява, от една страна, като недостатъци от гледна точка на съвършенството, но, от друга страна, ги хвали заради очертаващата се в тях надежда за бъдещ плод, досущ като жътвата в младите стръкове.“ – Св. Аврелий Августин, „Изповеди“, С., 1993, с. 47, пр. Анна Б. Николова.

¹¹ Ер. 262, 9.

¹² Ер. 262, 9.

¹³ „...понеже не бях изпитал милосърдието Твое и смятах, че целомъдрието се постига със собствени сили, каквито аз още не познавах.

Понеже бях дотолкова глупав, че не знаех какво е написано: че целомъдрен може да бъде само оня, комуто Ти дадеш (Пс.54: 23) – “Изповеди”, С., 1993, с. 99, пр. Анна Б. Николова.

¹⁴ Съпруга и вдовица на консула Олибрий, снаха на Проба Фалтония от известната римска фамилия Аниции, прочута със своето богатство. На нея Августин посвещава и писмо 155, писано по същия повод, както и трактата „De bono viduitatis“.

¹⁵ Деметриада е знатна девойка, дала обет за девственост на 14-годишна възраст. Този факт предизвиква силен интерес в християнския свят. Писма до нея пишат и Иероним, и еретикът Пелагий, основен опонент на Августин по проблема за благодатта и свободния избор.

¹⁶ 1 Кор. 7: 4; 1 Кор. 7: 5.

¹⁷ Ер. 262, 3.

¹⁸ Ер. 262, 1.

¹⁹ Това вероятно са бродещи монаси, които са били многобройни в Африка през IV и V в. Августин изразява отрицателното си отношение към тях в „De opere monachorum“, 28.36; „tam multos hypocritas sub habitu monachorum usquequaque dispersit (diabolus), circueuntes provincias, nusquam missos, nusquam fixos, nusquam stantes, nusquam sedentes.“ PL 40 – „De opere monachorum liber unus“

²⁰ Ер. 262, 6.

²¹ Ер. 262, 6.

²² **Bjrrrensen, K. E.** „Subordination et Equivalence. Natur et rôle de la femme d’après Augustin et Thomas d’Aquin“, Oslo: Universitetsforlaget and Paris: Mame, 1968.

²³ **Clark, E. A.** „Women in the Early Church, message of the Fathers of the Church“ – Wilmington, Delaware: Michael Glazier, 1983.

²⁴ **Power, K.** „Veiled desire: Augustine’s Writing on Women“, London: Darton, Longman, and Todd, 1995.